

Η αφήγηση ιστοριών και ο ρόλος της στην ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων των παιδιών

Ελένη Δέδογλου
Σχολική Σύμβουλος Προσχολικής Αγωγής
41^{ης} Περιφέρειας

Περίληψη

Η αξιοποίηση της αφήγησης ιστοριών στην ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων των παιδιών είναι ένα επιστημονικό πεδίο με αυξανόμενο ενδιαφέρον και πολλές ερευνητικές δυνατότητες. Στην παρούσα έρευνα, που διεξήχθη με τη μορφή έρευνας δράσης, διερευνάται ο ρόλος της αφήγησης ιστοριών στην ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι η αφήγηση ιστοριών σε παιδιά προσχολικής ηλικίας καλλιεργεί τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες.

Λέξεις-Κλειδιά: Αφήγηση, ιστορίες, επικοινωνιακές δεξιότητες.

Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Bruner, ένα από τα δύο είδη σκέψης, το αφηγηματικό, (narrative mode of thinking), προσδίδει νόημα στην κοινωνική πραγματικότητα αφηγηματοποιώντας την ανθρώπινη δράση. Αυτό σημαίνει ότι η καθημερινή δράση των ατόμων προσλαμβάνεται σαν μία ιστορία με πρωταγωνιστές, προβλήματα, προσπάθειες, επιτυχίες και αποτυχίες, προθέσεις, συνέπειες, αιτιοκρατικές και χρονικές σχέσεις και τα λοιπά στοιχεία της αφήγησης. Επίσης, το παιδί χρησιμοποιεί τα αφηγηματικά σχήματα στην πορεία ανάπτυξης της εγώ-ταυτότητάς του. Με αυτή την έννοια, η αφήγηση δεν είναι απλώς μέσο έκφρασης, αλλά είναι κυρίως όργανο οικοδόμησης της πραγματικότητας και της προσωπικής ταυτότητας και η δυσκολία στην αφηγηματοποίηση δεν είναι μία λογοτεχνική δυσκολία που οφείλεται στην έλλειψη ταλέντου, αλλά είναι στο βάθος μία γνωστική δυσκολία στην αιτιοκρατική συσχέτιση της ανθρώπινης δράσης. Για τους παραπάνω λόγους, η αφήγηση έχει σημαντική θέση στη ζωή του ατόμου, όχι μόνο ως ευχάριστη ενασχόληση αφηγητών και ακροατών, αλλά και ως όργανο προσωπικής ανάπτυξης και ανάπτυξης της επικοινωνίας (Ματσαγγούρας, 2009).

Η επικοινωνιακή προσέγγιση

Τα τελευταία χρόνια, έχει γίνει μία στροφή προς τα χρηστικά είδη λόγου, όπως είναι τα αφηγηματικά κείμενα. Η ανάδειξη, της κοινωνικο-πολιτιστικής φύσης των κειμένων και ο εμπλουτισμός της σχολικής κειμενοταξινόμιας με μονοσημικά, μη λογοτεχνικά, κείμενα επιβάλλουν την τροποποίηση των μεθόδων διδασκαλίας του γραπτού και προφορικού λόγου και κατά την αναγνωστική ανάλυση και κατά τη συγγραφική σύνθεση. Η νέα αυτή προσέγγιση ονομάζεται επικοινωνιακή προσέγγιση (communicative approach). Ο Gumperz και ο Hymes (1972) τόνισαν την επικοινωνιακή

φύση του λόγου και αναζήτησαν τους παράγοντες που συγκροτούν το επικοινωνιακό πλαίσιο, στην ιδιαιτερότητα του οποίου οφείλει να προσαρμόζει ο λόγος βασικά χαρακτηριστικά του, όπως είναι το περιεχόμενο, η δομή και το ύφος. Ο Halliday (1978) αντιλαμβάνεται τη γλώσσα ως σύστημα «κοινωνικής σημειωτικής» και θεωρεί ως βασική αποστολή του σχολείου να καταστήσει τους μαθητές να παράγουν διαφοροποιημένες μορφές λόγου ανάλογα με τη φύση των περιστάσεων επικοινωνίας (Ματσαγγούρας, 2009).

Η επικοινωνιακή προσέγγιση δίνει έμφαση στην απόκτηση της επικοινωνιακής δεξιότητας, δηλαδή στην ανάπτυξη της ικανότητας να ανταπεξέρχεται ο χρήστης σε ποικίλες αυθεντικές επικοινωνιακές περιστάσεις (Ιορδανίδου & Σφυρόρα, 2003).

Η χρήση της αφήγησης ιστοριών

Η αφήγηση ιστοριών είναι η τέχνη της προφορικής περιγραφής πραγματικών ή φανταστικών γεγονότων (Τσιλιμένη, 2009). Η αφήγηση τα τελευταία χρόνια γνωρίζει ιδιαίτερη αποδοχή από τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες ενώ η χρήση της αξιοποιείται όλο και περισσότερο στο χώρο της εκπαίδευσης.

Η χρήση της αφήγησης στην εκπαίδευση στηρίζεται στην κατανόηση του αφηγήματος ως θεμελιώδους δομής της ανθρώπινης σημαίνουσας παραγωγής αλλά και του αφηγήματος ως μέσου για την προσωπική ανάπτυξη και ενδυνάμωση (Τσιώλης, 2006). Οι χρήσεις της αφήγησης είναι απεριόριστες αφού προκύπτουν από τις άπειρες εκφράσεις της ερμηνευτικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των εκπαιδευτικών, των εκπαιδευομένων και του περιεχομένου του αφηγήματος.

Οι υποστηρικτές της αφήγησης αναφέρουν ότι η αφήγηση ιστοριών αναπτύσσει τη φαντασία του παιδιού, καλλιεργεί την ακρόαση, την ομιλία και την επικοινωνία (Δημάση, 2000). Αυτή η ευνοϊκή ατμόσφαιρα κάνει τη γνώση πιο προσιτή και πιο απολαυστική στα παιδιά.

Ο αφηγητής και το ζωντανό κοινό αλληλεπιδρούν και συνδημιουργούν τις ιστορίες. Το κοινό φαντάζεται και δημιουργεί εικόνες από τις λέξεις και ο αφηγητής δομεί και αποδομεί τις ιστορίες του, προσθέτει και αφαιρεί στοιχεία σε αυτές ανάλογα με τις αντιδράσεις του κοινού και τη συνθήκη της αφήγησης γενικότερα (Τσιλιμένη, 2009).

Περιγραφή της έρευνας

Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας ήταν να αξιολογήσει το ρόλο της αφήγησης ιστοριών στην ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων των παιδιών. Εστιάζοντας σε αυτό το σκοπό διατυπώθηκαν τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

- Σε ποίο βαθμό κινητοποιείται η ενεργητική συμμετοχή των παιδιών κατά τη διάρκεια της αφήγησης μιας ιστορίας.
- Κατά πόσο η αφήγηση ιστοριών είναι κατάλληλο μέσο ανάπτυξης των επικοινωνιακών δεξιοτήτων των παιδιών.

Δείγμα της έρευνας

Η έρευνα διεξήχθη τον Μάιο του 2016, στο 10^ο Νηπιαγωγείο Αλεξ/πολης, όπου λειτουργούν δύο πρωινά τμήματα και διήρκεσε δύο μήνες. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 16 παιδιά εκ των οποίων 10 νήπια και 6 προνήπια. Παράλληλα με την παραπάνω ομάδα, η οποία αποτέλεσε την πειραματική ομάδα, χρησιμοποιήθηκε και μια

δεύτερη ομάδα που είχε το ρόλο της ομάδας ελέγχου. Η ομάδα ελέγχου αποτελείτο από 14 παιδιά εκ των οποίων 9 νήπια και 5 προνήπια.

Μεθοδολογία της έρευνας

Η έρευνα σχεδιάστηκε και πραγματοποιήθηκε με τη μορφή έρευνας δράσης. Η έρευνα δράσης (Βάμβουκας, 1991) αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο στα χέρια του ερευνητή όπου τα κύρια χαρακτηριστικά της είναι ο συμμετοχικός και συνεργατικός της χαρακτήρας, η διαπλοκή έρευνας και δράσης, η σπειροειδής της διάταξη, ο στοχαστικός της χαρακτήρας, η σχέση της με την επαγγελματική ανάπτυξη και η ποιοτική ερευνητική της διάσταση.

Εφόσον η έρευνα δράσης αποτελεί μια αναστοχαστική σπειροειδή διαδικασία βασικά ερευνητικά εργαλεία αποτελούν τα ερευνητικά ημερολόγια, οι ηχογραφήσεις και μαγνητοσκοπήσεις που τηρούνται συστηματικά από τον ερευνητή.

Επίσης για τη συνολική καταγραφή της δράσης εφαρμόστηκε η μέθοδος της μη συμμετοχικής παρατήρησης. Τον ρόλο αυτό ανέλαβε εξωτερικός παρατηρητής, συγκεκριμένα η Νηπιαγωγός του Νηπιαγωγείου, η οποία είχε το ρόλο του "κριτικού φίλου" και λειτούργησε ανατροφοδοτικά, καθώς μέλημά της ήταν η κριτική ανατροφοδότηση της ομάδας. Επιπλέον χρησιμοποιήθηκε τόσο στην πειραματική ομάδα όσο και στην ομάδα ελέγχου η μέθοδος των ομαδικών συνεντεύξεων, εφόσον η έρευνα δράσης αποτελεί αμφίδρομη διαδικασία.

Τα στάδια της έρευνας

Αρχικά έγιναν παιχνίδια γνωριμίας με τα παιδιά προκειμένου να εξοικειωθούν με την αφηγήτρια και να δημιουργηθεί θετικό κλίμα στην τάξη. Στη συνέχεια έγιναν οι αφηγήσεις 15 συνολικά ιστοριών οι οποίες βασίζονταν σε παιδικά λογοτεχνικά βιβλία. Τα κριτήρια επιλογής αφορούσαν τα οικεία και ενδιαφέροντα στο παιδί θέματα που διαπραγματεύονται οι ιστορίες, η μικρή έκτασή τους καθώς και η απλότητα και λιτότητα της γλωσσικής έκφρασής τους.

Η αφήγηση των ιστοριών βασιζόταν κυρίως στο λόγο και τη διασκευή κειμένου. Η αφηγήτρια είχε σωστή άρθρωση και προφορά, τονισμό της φωνής της και χρησιμοποιούσε απλή γλώσσα ώστε να καταλαβαίνουν τα παιδιά την ιστορία. Για τον λόγο αυτό η ερευνήτρια τροποποιούσε τη φωνή της ανάλογα με τον ήρωα που υποδύοταν, περιέγραφε την ιστορία με δυνατή και καθαρή φωνή και το λεξιλόγιο της ιστορίας ήταν κατανοητό στα παιδιά.

Επίσης χρησιμοποιήθηκαν και λίγα υλικά αντικείμενα κατά τη διάρκεια των αφηγήσεων τα οποία καθήλωσαν το ενδιαφέρον των παιδιών. Διακρινόταν ένα αίσθημα χαράς κάθε φορά που εμφανιζόταν ένα αντικείμενο. Το κάθε αντικείμενο αποτελούσε ερέθισμα για ανάπτυξη ερωτήσεων και διαλόγου. Γενικά κατά τη διάρκεια της αφήγησης ιστοριών γινόταν συζήτηση με τα παιδιά. Τα παιδιά λάμβαναν διαδοχικά το ρόλο του ομιλητή και του ακροατή. Η ομάδα των παιδιών κινητοποιήθηκε σε μια συζήτηση η οποία δημιούργησε μια ατμόσφαιρα επικοινωνίας και ανταλλαγής απόψεων. Η αφηγήτρια διατύπωνε ερωτήσεις κατανόησης της ιστορίας καθώς και ερωτήσεις που έδιναν τη δυνατότητα στα παιδιά να φανταστούν τη συνέχεια της ιστορίας και να εκφράσουν τις απόψεις τους. Όταν δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να προβλέψουν, να εξάγουν συμπεράσματα, να περιγράψουν συναισθήματα ή να συνδέσουν γεγονότα της ιστορίας που τους διαβάζουμε ή αφηγούμαστε με παρόμοια γεγονότα από τη δική τους ζωή (Τάφα, 2001) κατανοούν καλύτερα την ιστορία.

Στην τελευταία συνάντηση έγινε αφήγηση της ιστορίας στην πειραματική ομάδα και στην ομάδα ελέγχου. Τα παιδιά ανέλαβαν να αφηγηθούν μία ιστορία στην ομάδα που φιλοξενούσαν, προκειμένου να γνωρίσουν τα οφέλη της αφήγησης.

Τα ευρήματα της έρευνας

Τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν τη θετική σχέση ανάμεσα στην αφήγηση των ιστοριών και την ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων των παιδιών. Κατά την προσχολική ηλικία παρατηρείται μία εντυπωσιακή ανάπτυξη των γλωσσικών και επικοινωνιακών ικανοτήτων των παιδιών, την οποία η αφήγηση ιστοριών ενίσχυσε σημαντικά.

Η αφήγηση των ιστοριών κίνησε πραγματικά το ενδιαφέρον των παιδιών, τους διασκέδασε, ξύπνησε την περιέργειά τους, ερέθισε τη φαντασία τους. Παρατηρήθηκε ότι η αφηγήτρια, με τη ζωντανή και παραστατική της αφήγηση, δημιούργησε ένα μαθησιακό περιβάλλον επικοινωνιακό, συλλογικό και συνέβαλε στη διαμόρφωση μιας θετικής συναισθηματικής ατμόσφαιρας. Η ευχάριστη ατμόσφαιρα και το ζωντανό περιβάλλον που δημιουργήθηκε από την αφήγηση ιστοριών ενθάρρυνε τα παιδιά να συζητούν μεταξύ τους. Τα παιδιά εξασκήθηκαν να ακούν αλλά και να διατυπώνουν με σαφήνεια τις ιδέες τους, να θέτουν ερωτήσεις και να δίνουν απαντήσεις. Η ερευνήτρια παρατήρησε ότι σταδιακά, με το πέρασμα του χρόνου και τις συνεχείς αφηγήσεις των ιστοριών, τα παιδιά ένιωθαν πιο οικεία μαζί της και πιο ελεύθερα ώστε εξέφραζαν με σιγουριά και ενδιαφέρον τις απόψεις τους.

Αναπτύχθηκεσε ένα χαλαρό περιβάλλον όπου καλλιεργήθηκε η δημιουργική συζήτηση, η προσωπική έκφραση και συμμετοχή των παιδιών. Τα παιδιά μετατράπηκαν σε μέλη μιας αφηγηματικής κοινότητας, όπου η αφηγηματική τους ικανότητα βελτιώθηκε και το λεξιλόγιό τους εμπλουτίστηκε. Παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά διεύρυναν το λεξιλόγιό τους, εξέφραζαν τις σκέψεις τους και επικοινωνούσαν μεταξύ τους ικανοποιητικά. Ανέπτυξαν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες μέσα από την αλληλεπίδρασή τους η οποία τους βοήθησε στην παραπέρα εξέλιξή τους. Παιδιά που αρχικά ήταν διστακτικά στο να εκφράζουν τις απόψεις τους έγιναν πιο ομιλητικά και συνεργάσιμα. Εξέφραζαν τις απόψεις τους, έπαιρναν το λόγο διαδοχικά και έκαναν προτάσεις για να λυθεί κάποιο πρόβλημα. Τα παιδιά επικοινωνούσαν όλο και περισσότερο μεταξύ τους. Αρχικά οι διάλογοι μεταξύ τους ήταν σύντομοι, στην πορεία όμως οι συζητήσεις τους ήταν μεγαλύτερης διάρκειας.

Οι ιστορίες προσέφεραν στα παιδιά ένα πλαίσιο βασικών αρχών για τη δημιουργία γνήσιων και ειλικρινών διαπροσωπικών σχέσεων μέσα από την αλληλεπίδρασή τους. Η αφήγηση ιστοριών έγινε η κινητήριος δύναμη ώστε τα παιδιά να εκφράζονται ελεύθερα, να αποκτήσουν περισσότερη αυτοεκτίμηση αλλά και να έρθουν πιο κοντά αναπτύσσοντας σχέσεις εμπιστοσύνης.

Η αλληλεπίδραση μέσω της μη λεκτικής επικοινωνίας ήταν μεγαλύτερη στην περίπτωση που χρησιμοποιούνταν συμβολικά υλικά. Τα παιδιά εξωτερίκευαν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους με τη βοήθεια του σώματός τους καθώς και των εκφράσεων του προσώπου τους. Η χρήση των συμβολικών εκπαιδευτικών υλικών που είχε στη διάθεση του το κάθε παιδί, οδήγησε στην ανάπτυξη της συνεργασίας και στην καλλιέργεια του διαλόγου μεταξύ τους.

Ικανοποιήθηκε η ανάγκη των παιδιών για δημιουργία. Τα παιδιά ικανοποίησαν την ανάγκη της εξωτερίκευσης σκέψεων, επιθυμιών και άλλων ψυχικών αναγκών μέσα από τη λεκτική έκφραση, τις χειρονομίες και τους μορφασμούς. Η άσκηση της

έκφρασης συνέβαλλε στην ανάπτυξη των επικοινωνιακών διαύλων μεταξύ των παιδιών αλλά και μεταξύ των παιδιών και της αφηγήτριας, γεγονός που επηρέασε θετικά την ανάπτυξη των επικοινωνιακών ικανοτήτων.

Η επικοινωνιακή ατμόσφαιρα που δημιουργήθηκε δημιούργησε συναισθήματα χαράς στα παιδιά και έκανε την αφήγηση των ιστοριών πιο προσιτή και ευχάριστη.

Τα παιδιά εξοικειώθηκαν με τη χρήση του επεξεργασμένου λόγου, αφηγούμενα ιστορίες πραγματικές ή φανταστικές. Κατανόησαν και απέδωσαν τις ιστορίες μέσα από διαδικασίες διαλόγου με την αφηγήτρια καθώς και τη μεταξύ τους επικοινωνία. Ανακαλούσαν την ιστορία με τη βοήθεια του ενήλικα και επωφελήθηκαν από τις διαδικασίες αλληλεπίδρασης καλλιεργώντας τις δεξιότητες έκφρασης και επικοινωνίας. Η σημασία του διαλόγου ενηλίκου και παιδιών στην ανάπτυξη της μάθησης και των ικανοτήτων των παιδιών επιβεβαίωσαν τις θέσεις του Vygotsky, ο οποίος υποστηρίζει ότι η βοήθεια των ενηλίκων στις αλληλεπιδράσεις με τα παιδιά είναι σημαντική στην ενδυνάμει ανάπτυξη των ικανοτήτων των παιδιών.

Τα παιδιά καλλιεργήσαν την ικανότητά τους να κατανοούν τα λεκτικά και μη λεκτικά στοιχεία που τους δίνονται και να αποδίδουν προφορικά την ιστορία. Καλλιεργήσαν την ικανότητα να παρατηρούν και να ανταποκρίνονται σε μη λεκτικά μηνύματα, την ικανότητα να συμμετέχουν σε μια συζήτηση με εναλλαγές ρόλων, να ανταποκρίνονται στην αφήγηση των ιστοριών. Η δυνατότητα προφορικής έκφρασης των παιδιών συνέβαλλε στη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των παιδιών.

Συμπεράσματα

Το παρόν άρθρο παρουσίασε τον τρόπο με τον οποίο μέσα από την αφήγηση ιστοριών μπορούν να αναπτυχθούν οι επικοινωνιακές δεξιότητες των παιδιών. Η ερευνήτρια είχε θέσει πολλούς και διαφορετικούς σκοπούς κατά την αφήγηση μιας ιστορίας. Για παράδειγμα είχε ζητήσει από τα παιδιά να συμμετέχουν ανεργητικά κατά τη διάρκεια της αφήγησης των ιστοριών, να θέσουν ερωτήματα και να αμφισβητήσουν, να εξασφαλίσουν την επαφή στην επικοινωνία τους με τους άλλους, να εκφράσουν την ατομικότητά τους και τις προσωπικές τους εμπειρίες, να διερευνήσουν και να οργανώσουν τη σκέψη τους, να στοχαστούν, να αξιολογήσουν και να επαινέσουν, να ψυχαγωγήσουν, να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους. Πράγματι τα παιδιά ανταποκρίθηκαν στις προτάσεις της ερευνήτριας με ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Οι αφηγήσεις των ιστοριών παρέσυραν τα παιδιά σε έναν κόσμο χαράς, ενθουσιασμού και επικοινωνίας. Σύμφωνα με τον Nanson (2005): «*Η αφήγηση ιστοριών ερεθίζει τη φαντασία του ακροατή μαθητή, δημιουργεί ένα περιβάλλον διασκεδαστικό, επικοινωνιακό, συλλογικό και συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας ενοϊκής συναισθηματικής ατμόσφαιρας στην τάξη*».

Βιβλιογραφία

Αγγελίδου, Ε. & Τσιλιμένη, Τ. (2009). *Η αφήγηση ως εργαλείο μάθησης στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα, Καστανιώτης.

Βάμβουκας Μ. (1991). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. Αθήνα, Γρηγόρης.

- Δημάση, Μ. (2000). *Η Φιλογράμματη και ο Φαγαλέξης*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Ιορδανίδου, Α. & Σφυρόερα, Μ. (2007). *Η επικοινωνιακή προσέγγιση του γλωσσικού μαθήματος. Κλειδιά και αντικείμενα*. Αθήνα, ΥΠΕΠΘ. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ματσαγγούρας, Η., (2009). *Κειμενοκεντρική προσέγγιση του γραπτού λόγου*. Αθήνα, Γρηγόρης.
- Τάφα, Ε. (2001). *Ανάγνωση και γραφή στην προσχολική εκπαίδευση*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Τσιλιμένη, Γ.,(επιμ.) (2007). *Αφήγηση και εκπαίδευση. Εισαγωγή στην τέχνη της αφήγησης. Άρθρα και Μελετήματα*. Βόλος, Εκδ. Εργαστηρίου Λόγου & Πολιτισμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
- Τσιλιμένη, Τ & Πατέρα, Α. (2012) *Φιλαναγνωσία και κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού*. Αθήνα, Επίκεντρο.
- Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις*. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική έρευνα. Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική.
- Gumperz, J. & Hymes, D. (1972). *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. New York, Holt, Rinehart, Winston.
- Halliday, Μ. (1978). *Language as Social Semiotic*, London, Edward Arnold Halliday.
- Nanson, Α. (2005). *Storytelling and Ecology: reconnecting nature and people through oral narrative*. Pontypridd, University of Glamorgan Press.